

sával. Az anyaggyűjtés módja a gyermek tevékenysége (részvétele) szerint lehet: közvetlen és közvetett. *Közvetlen* akkor, ha a gyermek aktív részese az eseménynek. Saját cselekedete alapján szerzett élményét írja le a fogalmazásban vagy egy ötletes problémahelyzet teremtése után képzeletére bízva kell feladatát megoldania. *Közvetett* akkor, ha a gyerek szemlélője a tárgynak, a jelenségnek, mások élményeinek és ezek alapján készíti el fogalmazását vagy kap olyan indítékot, mely a képzelet szárnyára bocsátásával alkotó munkára készíti.

Az anyaggyűjtés módjait és a hozzátartozó eszközöket az alábbiakban csoportosítom:

Az anyaggyűjtés módjai:

Közvetlen	Közvetett
↓	↓
Élményen, cselekvésen, tapasztaláson alapuló <i>eszközök</i> : játékok dramatizálás bábozás kirándulások séták kísérletek	Szemléltetésen alapuló <i>eszközök</i> : vizuális eszközök (tárgy, kép, képsor, diapozitív stb.) auditív eszközök (magnó, rádió) audiovizuális eszközök (tv, pergőfilm) absztrakt fogalmi közlés eszközei (könyvek, lexikonok stb.)

Összegezve: mind az elbeszélő, mind a leíró fogalmazások leírásához szükséges az érzékelés, észlelés, emlékezet, figyelem, képzelet és gondolkodás. Mind a *megtörtént események leírásakor*, mind a *leíró fogalmazások* készítése folyamán kiemelt szerepe van a megfigyelésnek, amely szándékos, tervszerű észlelést jelent, továbbá figyelemösszpontosítást és tudatos tárgyra-irányulást igényel. Az *elképzelte események leírásakor* a képzelet az a lelki jelenség, ami a régi emlékek nyomán új képeket hoz létre. A képzelet működésének formái közül különösen az alkotóképzelet az, amelyik ebben a fogalmazástípusban leginkább érvényesül. Az anyaggyűjtést és a dolgozatok készítését mindenkor hassa át az *érzelem*, ami színezi a megismerési folyamatot és állásfoglalásra készítet. Ennek feltétele a derűs és félelemmentes légkör megteremtése.

A jó téma és anyaggyűjtés mellett mindenkor követni kell a *rendszeresség* didaktikai alapelveit, bizonyos logikai sorrend megtartását. Ahhoz, hogy tanulóinkat eljuttassuk a közös szóbeli fogalmazástól az egyéni írásbeli dolgozatok készítésének jártassági szintjéig, érvényesülni kell a fokozatosságnak.

Előbb közvetlen, később közvetett módon gyűjtve az anyagot az egyszerűbb eszközök segítségével fokozatosan haladva a bonyolultabb eszközök felhasználásáig, a közös munkával készült szóbeli fogalmazástól az önálló írásbeli munkáig.

NAGY ISTVÁNNÉ

Szeged, Tanárképző Főiskola

Mondatelemzési gyakorlatok*

A jelenleg érvényben levő Tanterv – igen helyesen – a tanév első hónapjaiban tárgyal-tatja a Mondattant. Mint ismeretes, az Egyszerű mondat témakörét 15 órában tárgyaljuk. Ezzel lehetőség nyílik arra, hogy az egész tanév nyelvtani anyaga állandó kapcsolatban legyen a Mondattannal.

Az itt leírt októberi mondatelemzési gyakorlatok előtt tehát már ismerték a tanulók a mondat két fő részét: az alanyt és az állítmányt. A 3. osztályban tanult szótani ismeretek alapján pedig tudniuk kellett, hogy az állítmány lehet ige vagy névszó. Ennek alapján tehát könnyen felismerték, hogy a szavakat lehet mondatban, vagy a mondatból kiemelve is vizsgálni.

A gyakorlóórát ugyancsak megelőzte a tö- és bővített mondat fogalmának kialakítása.

Ilyen előzmények után határoztam meg az óra fő feladatait:

– a *tantervi anyag megtanítása*, azaz a mondat két fő részének felismerése: állítmány, alany.

* Az óra elhangzott a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola I. sz. Gyakorló Általános Iskola 4/a osztályában.

- A mondat szerkezete szerinti vizsgálata: tő- vagy bővített mondat;
 - *készségfejlesztés, az elemzési készség, szókinccsfejlesztés, mondatalkotás, olvasási készség és a beszédalkotás alakítása;*
 - *személyiségfejlesztés, azaz az önkontroll, szépérzék és logikus gondolkodásra nevelés.*

Az órát megelőző gyakorlatok lehetővé tették, hogy kihasználjam az audiovizuális eszközök nyújtotta lehetőségeket az óra változatossá tételére.

A korábbi órák eredményeit is igyekeztem, mint lehetőségeket felhasználni, így:

- a tanulók anyanyelv iránti érzékenységét;
- az órán kívül szerzett ismeretek, ismeretnyújtó források hatását;
- az életkori sajátosságoknak megfelelően kialakult komplex nyelvtani ismereteket.

A gyakorlóóra konkrét feladatának teljesítésén túl igyekeztem biztosítani a felismerés, a fedezés örömeit és az önálló munka lehetőségét.

A házi feladat önálló javítását *írásvetítő* segítségével végeztem.

A kivetített szöveg:

„Alkonyodó árnyakat hozott a nagy folyó.

Csüngő vitorlákkal ringtak a lomha bárkák.

A tulsó partról álmos ének szállt a vizek fölé.”

(Fekete István. Tankönyv: 27. old. 3. gyak. a) feladat)

elemzésével kapcsolatos feladat az alany és állítmány jelölése, mondatelemzés volt. Csupán néhány tanuló munkáját ellenőriztem közvetlenül. A többiek a hibátlan feladatmegoldást a vetített szöveg alapján füzetükben piros ponttal jelölték.

A házi feladat önálló ellenőrzése szoros kapcsolatban volt az óra további részével, amelynek feladata a tanult nyelvtani ismeretek felidézése volt.

Kérdéseink voltak:

Melyek a mondat *fő* részei?

Mit nevezünk állítmánynak?

Hogyan keresetjük meg az állítmányt a mondatban?

Hogyan jelöljük az állítmányt a mondatban?

Ezekhez hasonlóan idéztük fel az *alanyról* tanultakat is.

Ezután a mondatokat *szerkezetük szerint* vizsgáltuk. A házi feladat második mondatából *tőmondatot* alkottak a tanulók.

„Ringtak a bárkák.”

A tőmondat fogalmának tisztázása után tovább vizsgáltuk a házi feladat mondatait szerkezetük szerint.

E bevezető résszel az volt a célom, hogy a házi feladat ellenőrzése kapcsán felelevenítsük szöveggörnyezetben való felismerés útján az alanyról, állítmányról, valamint a tő- és bővített mondatról tanultakat.

Az óra célja a mondatelemzés gyakorlása volt, de a tanult ismereteket először élőbeszédből vonatkoztattuk el. A gyerekek az elemzés előtt a következő mesét hallgatták meg *magne-tofonról*:

„A póruljárt farkas

A farkas megharagudott a medvére. Elindult

az erdei tisztás felé. Itt ásott egy vermet.

A medvének szánta csapdának. Terve nem

sikerült. A medve helyett ő maradt a

gödörben. A vadász lelőtte.”

A mese elhangzása után a tanulók az előre kiosztott *szókártyák* segítségével arra a kérdésre, hogy melyik közmondás jut eszükbe a meséről? – önállóan rakták ki a *mágneses táblán* a közmondást: „*Aki másnak vermet ás, maga esik bele!*”

A mese tartalmának megfigyeltetésével lényeglátásra igyekeztem készíteni a tanulókat. A mese mondanivalójának önálló kiemeltetésével pedig az erkölcsi tanulság levonását segitettem elő. Ezentúl azonban legfontosabb célom az volt, hogy az eddig tanult ismereteket, az életkori sajátosságaiknak megfelelő szövegben, hallás után is felismerjék.

A mese meghallgatása után előbb a tőmondatokat választottuk ki a szövegből. (A póruljárt farkas. Terve nem sikerült. A vadász lelőtte.) A kiválasztott tőmondatokat mondattanilag elemeztük. Az élőbeszédből elvonatkoztatott ismeretek felismerése után visszatértünk a gyermekek számára könnyebb, írott szöveg elemzésére. A mese szövegét grafoszkóppal vetítettük ki, majd a mondatokat szerkezetük szerint vizsgáltuk a házi feladat elemzéséhez hasonló kérdések alapján.

Míg a magnetofon használatával a megszokottól eltérő módon, élő beszédből indultunk ki és elsősorban a figyelem felkeltésére szolgált, addig ez a módszer az elemzést könnyítette meg. Az indukciós szöveg elemzésével sikerült bizonyítani, hogy mennyivel célravezetőbb a nyelvtani tények funkciójuknak megfelelő vizsgálata, mint az öncélú grammatizálás.

Az óra következő részében ismert *diaképsorozat* (A „Zsuzsi segít anyukának” c. film néhány kockája) alapján összefüggő mondatokat alkottak a tanulók. A mondatokat tartalmuk és szerkezetük szerint vizsgáltuk.

A képvetítéssel azt igyekeztem elérni, hogy erőltetés nélküli kapcsolatot teremtsék a *fogalmazással*, és a megfogalmazott mondatok tartalmilag igazak legyenek.

E munka kapcsán nyílt elsősorban lehetőség a tanulók órán kívül szerzett ismereteinek felhasználására és a már kialakult komplex nyelvtani ismereteik alkalmazására, valamint a mondatalkotási készség, a stílusban szép fogalmazási képességek bemutatására.

Önálló munkaként az alábbi *Feladatlap*-ot töltötték ki a tanulók:

1. A „Mit állítunk?” kérdés segítségével keresd meg, tanult módon *búzd alá* az alábbi mondatokban az *állítmányt*!

Az őrs a környék alaprajzát készíti.

Péter méri a távolságokat. Judit a

rajzoló. Minden adatot kisebbit. A

munka nagyon szép.

2. A fenti szövegből *csoportosítva írd ki az állítmányokat*!

Igei állítványok:

Névszói állítványok:

készíti

rajzoló

méri

szép

kisebbit

3. Keresd meg az alábbi mondatok állítmányát és alanyát!

Jelöld a tanult jelzéssel!

Állapítsd meg és *írd be* minden egyes mondatról, hogy szerkezete szerint bő- vagy bővített mondat-e?!

A szél erősödött. (tő mondat.)

Messziről tompa morajlás hallatszott. (bővített mondat.)

Ferkó felfigyelt. (tő mondat.)

Ibolyakék felhők futottak az égen. (bővített mondat.)

Haragszik a Balaton! (tő mondat.)

A hajótest oldalt dőlt. (bővített mondat.)

A kitöltött feladatlapokat *önállóan ellenőrizték* a tanulók *írásvetítő* segítségével. Az értékelést is önállóan végezték a megszokott pontozással.

A Feladatlap 3. részének mondataiban szereplő szavak felhasználásával *szókincsfejlesztő gyakorlatot* végeztünk.

Mondd más szóval: morajlás, felfigyelt, futottak

(pl. dörgés, zúgás; odafigyelt, meghallotta; gomolyogtak, siettek).

Helyettesítsd be az új szavakat!

Milyen természeti jelenséget írt le az író?

Mely szavak segítségével mutatja be a vihart?

Melyik szófajhoz tartoznak ezek a kifejezések?

A Feladatlap alkalmazásával az volt a célom, hogy a tanulók minél több egyéni feladatot kapjanak, amelyek segítségével önmaguk ellenőrizhetik tudásukat. A szöveg összeállításánál a *fokozatosság elvét alkalmaztam*.

Az 5. osztályba való átmenet megkönnyítése, valamint a felső tagozatos tanárképzési feladatok előkészítése érdekében fontos feladatommak tartom a 4. osztályban, hogy a néma olva-

sási készség, az analízis és csoportosítási készség kialakuljon és megszilárduljon. Ezeket a célokat is szolgálta a Feladatlap. Pl. a fokozatosság elve érvényesül az *igei és névszói állítmányok* sorrendjében: készíti, méri, kisebbít, illetve szép, rajzoló.

Az irodalmi szöveg összeállítása az esztétikai érzék fejlesztését szolgálta. Tudatosan törekedtem a szép kifejezések használatára, hogy fogalmazásaikban is használják ezeket a kifejezéseket. Pl. A vihar jellemzőinek új szavakkal való kifejezése.

A szókincsfejlesztésre a szöveg állítmányai szolgáltak.

Az óravégi *tréfás feladattal* az egész óra feszültségét igyekeztem feloldani, de egyben értelmi erőkre is támaszkodtam, amikor a mondatok fő részeinek önálló átrendezésével képeztek értelmes mondatokat. A mondatokat írásvetítővel vetítettük ki, majd a tanulóknak meg kellett keresniök a mondatok fő részeit. Felhívtam a figyelmüket arra, hogy a mondatok alanyai és állítmányai alaposan összekeveredtek. Teremtsenek köztük rendet! A helyes mondatokat írják a füzetbe.

Tréfás feladatok:

Az óra fűtül. Az ibolya ketyeg.

A rigó illatozik. Pörög a ház.

Épül a baba. Gógicsél a gép.

A helyes megkezdéseket néhány tanuló felolvasta.

Az óra befejezéséként megbeszéltük a házi feladatot, amely a Tankönyv 27. oldalán található 3. feladat b) része volt.

SZABÓ TIBOR

Budapest

Adalékok a mágnescsíkok használatához:

AZ IGERAGOZÁS GYAKORLÁSA

A korábbiakban (Módszertani Közlemények 1975/1., 53–55. o.) rövid ismertetést adtunk a mágnescsíkokról. Ezek alkalmazása lehetővé teszi, hogy a fa alapanyagú fali táblán mágneskockákkal applikációs képeket rögzíthessünk. A rögzítés által képes sorgyakorlatok alakíthatók ki oly módon, hogy a képekhez írásban mindjárt nyelvi eszközök is kapcsolhatók. A képek és nyelvi eszközök kombinációja a nyelvtan tanításában is jelentős segítséget tud adni. A jelen, és néhány későbbi írásban röviden elmondjuk, hogyan alkalmazható ez a szisztéma a nyelvtani formulák szemléletes bemutatásában és gyakoroltatásában.

Az orosz igék ragozási készségének alapozása az általános iskola 5. osztályában kezdődik. A ragozási paradigmák megtanulása viszonylag könnyű a tanulók számára, mert azok formálisan nagyjából azonos elvekre épülnek a magyar igeragozással. A nehézség akkor jelenik meg, amikor a paradigmikus rend segítsége nélkül, az abból kiemelt egyes, ragozott igealakoknak a tanulók beszédében való alkalmazására kerül sor.

A képek és a nyelvi eszközök kombinációja a mágnescsíkokon két dologban könnyítheti meg a nyelvtani jelenségek tanítását:

a) A jelenségek szemléletes bemutatásában. Ez esetben a képekhez írásban megfelelő előjárulékok (személyes névmások, előljárószók stb.) és megfelelő utójárulékok (végződések) kapcsolódnak, például:

